

**"ДІАРІУШ" ФІЛІПА КАЗИМІРА ОБУХОВИЧА ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО
ДЛЯ ВИВЧЕННЯ МИНУЛОГО УКРАЇНИ ТА ВОЛИНИ**

У статті проаналізовано життєвий шлях Філіпа Обуховича, польського шляхтича першої половини XVII ст., та його мемуарний твір "Діаріуш" як джерело для вивчення проблем української історії середини XVII ст.

Ключові слова: мемуарний твір "Діаріуш", Філіп Обухович, польська шляхта, українська історія середини XVII ст.

Помітною традицією польської історіографії є наявність значної кількості історичної мемуарної літератури – "ramiętników", діаріушів, хронік. Вони мають різноплановий характер, описують побут, звичаї, господарські заняття населення відповідної доби, подають цінні відомості про військово-політичні події. Їх авторами були, як правило, безпосередні учасники подій, іноді вони повідомляють про них на основі чуток або таких джерел, які не збереглися до наших днів.

Традиція написання творів такого мемуарного характеру започатковується ще в XVI – на початку XVII століття. Найпомітнішими серед них є писання гетьмана Станіслава Жулкевського [1], Єжи Оссолінського [2] та інших. Ця традиція була збережена і продовжена в наступних XVIII та особливо XIX століттях. У багатьох із них часто згадуються історичні події, які відбувалися на території України або були із нею пов'язані.

Ці твори привертати увагу дослідників як цінне джерело з історії країн Східної Європи, використовувалися науковцями як джерела в історичних дослідженнях.

Маловідомою пам'яткою в українській історіографії сьогодні залишається "Діаріуш" Філіпа Казиміра Обуховича, польського шляхтича першої половини XVII століття. Цей "Діаріуш" був опублікований відомим польським істориком Міхалом Балінським у Вільно в 1859 році в збірнику документальних пам'яток разом з іншими історичними мемуарами XVII – XVIII століття [3].

Нині постать Філіпа Обуховича є малознаною у вітчизняній історіографії, тому завданням цієї статті є аналіз його життєвого шляху та українських сюжетів згаданої пам'ятки. Родина Філіпа Казиміра Обуховича походила з Волині, з часом переселилася до Мозира в Мінському воєводстві, а сім'я Ф. Обуховича осіла в Новогрудському воєводстві, де її представники пізніше обіймали різні помітні посади. Родинним маєтком Ф. Обуховича було с. Липа. Філіп Казимір отримав освіту в Замойській академії, де він здобув ґрунтовні знання з риторики, латинської, грецької мови. У часи навчання Філіп зробив і свої перші проби пера. У 1617 році він опублікував у Замості велику хвалебну промову на честь ордината Томаша Замойського [4], що започаткувало йому репутацію чудового оратора. Потім його навіть вважали за кращим промовцем, ніж воїном. Його кар'єра надалі була тісно пов'язана зі службою під началом Віленського воєводи і Литовського канцлера Льва Сапєги.

Спочатку Ф. Обухович був Мозирським війським, ротмістром королівських військ. Він брав активну участь у шляхетських сеймиках, обирався послом від Мозирського повіту до Литовського трибуналу, був депутатом на Конвокаційному Сеймі в Вільно у 1634 році, неодноразово обирався послом від Новогрудського воєводства на сейми 1638, 1639, 1640 та наступних років. Активна позиція цього шляхтича не залишилася непоміченою королем, і з другої половини 40-х років XVII

століття він почав виконувати окремі його доручення: представляв королівські інтереси на Смоленському сеймику 1645 року, обирався до складу делегації для переговорів зі шведами у 1646 р. У 1648 році його обрано до ради при польському примасі Мацеї Любенському, пізніше обраний маршалком посольської палати. Ф. Обухович характеризувався сучасниками як "чоловік дуже розсудливий і рідкісного красномовства".

Після елекції Яна Казимира на польський трон шляхтич зарекомендував себе гарячим прихильником нового короля, чим надовго завоював його довіру. Ян Казимір надав йому Гожське і Цириньське староства, довіряв дипломатичні місії. Зокрема, у лютому 1651 року був посланий до Москви з метою укладання договору з Росією проти татар, про що є короткі згадки в його "Діаріуші", направлявся і на переговори зі шведами та з козаками, їздив із посольством до Венеції. Завдяки красномовству його діяльність на сеймах і в посольській палаті на підтримку короля стала досить помітною, його навіть вважали одним із найвидатніших послів і відносили до найздібніших та найбільш рішучих роялістів. Очевидно, за такі заслуги в 1653 році він увійшов до сенату як Вітебський воєвода, а у вересні 1653 року його призначено Смоленським воєводою [5].

Однак його діяльність на цій останній посаді не була вдалою. Він зустрів спротив щодо своєї особи з боку Смоленського підвоєводи Петра Вязевича. До того ж укріплення міста були в занедбаному стані, і Ф. Обухович змушений був капітулювати у вересні 1654 року перед російськими військами царя Олексія Михайловича. Це було відчутною особистою поразкою Філіпа Казимира. Хоч він і виправдався за свої дії перед сеймом, та й король його не звинувачував у капітуляції, усе ж ця поразка негативно вплинула на становище самого Філіпа Казимира. Він був тимчасово виведений із числа сенаторів, окрім того, на його адресу посипалися приватні звинувачення й насмішки. Зокрема, новогрудський шляхтич Кипріан Кононяка (Кононенко) написав уїдливого листа, у якому глузливо висміював Ф. Обуховича: "*Lepiej było Panie Filipie siedzieć tobie w Lipie*" ("Краще було б тобі, Філіпе, сидіти в Липі". Липа – родовий маєток Обуховича) [6]. Мабуть, саме через цю невдачу "Діаріуш" завершується подіями 1654 року, хоч його автор і пізніше, виправданий сеймом і королем, брав активну участь у політичному житті та військових подіях. Востаннє це було під Варшавою 20 – 22 липня 1656 року проти об'єднаних сил шведів і бранденбуржців [7]. Після битви під Варшавою Ф. Обухович був посланий королем на чолі своїх загонів під Брест-Литовський, де він захворів і невдовзі, 6 вересня 1656 року, помер. Поховали його в Новоградку в езуїтському костелі в родинному склепі [8].

Залишений ним "Діаріуш" є цінним джерелом з історії Польщі та України. Твір охоплює події від 1632 року, вважається, що він почав його писати в 1640 році [9]. Після смерті пана Філіпа традиція написання мемуарів була продовжена його синами Міхалом Леоном і Теодором Геронімом. Власне, твори Міхала Леона і Теодора Героніма є окремими історичними творами мемуарного характеру. Обидва сини були, очевидно, хоробрими жовнірами, брали участь у багатьох військових подіях, у тому числі й на Україні: під Берестечком, Жванцем, були учасниками дипломатичних місій до Москви, на переговорах із козаками у 1648 року у складі комісії А. Кисіля тощо.

Міхал два роки упродовж 1660 – 1662 провів у Московському полоні, упродовж 1663 – 1665 років брав участь у військових подіях на Сіверщині, що знайшло відображення в його "Діаріуші" [10]. Його фрагменти, де розповідається про перебування в московському ув'язненні, були видрукувані в російському перекладі [11]. Теодор Геронім довів свій діаріуш до 1707 року [12].

Об'єктом аналізу нашої статті буде "Діаріуш" Філіпа Обуховича. Автор належав до тих шляхтичів, які більшість свого часу проводили в поїздках, військових походах і рідко бували вдома. Окрім активної сеймової і дипломатичної діяльності, Філіп Казимір був учасником багатьох військових подій на Україні: брав участь у переговорах із козаками, у Жванецькій компанії, під Сучавою воював із козаками

Тимоша Хмельницького. Про ряд подій йому було відомо із донесень, які надходили до посольської палати.

Вивчаючи "Діаріуш", слід пам'ятати, що він написаний патріотом Речіпосполитої – спільної польсько-литовської держави, гарячим прихильником короля, через що козацькі заворушення не могли знайти позитивного відгуку і схвалення в його свідомості. Він однозначно їх засуджує як такі, що порушували громадський спокій у державі.

Він згадує козацькі повстання 1630 року (очевидно, Т. Федоровича-Трясила, хоч його імені не називає), Івана Сулими 1635 року, обходить мовчанкою козацькі руки 1637 – 1638 року. Найбільше уваги, що закономірно, приділяє подіям визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького.

Це козацьке повстання він трактує як "велику божу кару", як "сваволю козаків, які забули страх Божий і присягу королеві", "ребелію хлопську", яку очолив зрадник "якийсь" Хмельницький [13]. Б. Хмельницького він скрізь неодмінно називає саме зрадником (*zdrajca*). Ф. Обухович коротко згадує основні битви польського війська з козацьким, іноді він постає сухим оповідачем, іноді дає коротку й емоційну характеристику подіям. Битва під Пилявцями, на його думку, – то "страшна і нечувана ганьба для коронного народу, через сороміцьку втечу із військового табору" (с. 20)⁴, про битву під Збаражем бідкається, що "немало рицарства нашого згинуло і людей значних, полковників, ротмістрів, хорунжих; лише ніч остаточну погибель затримала" (с. 29) і, незважаючи на те, що вдалося домовитися з ханом і укласти важкий мир, Ф. Обухович розцінює це як поразку Польщі (с. 30). Наслідки Берестецької битви характеризує як "славну, раніше не чувану, перемогу, отриману завдяки Божій ласці і чудотворному образу Божої матері, взятому із Холма з монастиря отців Базиліан" (с. 34). Щоправда, в іншому місці він зазначає, що з-під Берестечка козаки "відійшли не розгромлені" ["*Kozacy uszli nie rozgromieni*"] (с. 36).

У поразці під Батогом Ф. Обухович звинувачує польного гетьмана Каліновського, який "мудрої ради не слухав ..., дав битву у незручному місці ..., сам згинув і полковників та ротмістрів погубив" (с. 39). Цікавими є думки автора про укладені із козаками та татарами угоди (Зборівську, Білоцерківську, Жванецьку) та особливо його емоційний відгук про Переяславську російсько-українську домовленість. Цінність "Діаріуша" у тому, що події визвольної війни він подає у зв'язку та на фоні інших політичних подій у Польщі, як її внутрішнього життя, так і в контексті зовнішніх дипломатичних акцій Речіпосполитої.

У цілому діаріуш представляє оцінку польським шляхтичем польсько-козацького протистояння середини XVII століття і віддзеркалює візію польських правлячих або наближених до них кіл на ті події.

Пропонуємо увазі читача фрагменти зазначеного твору. Актуальним була б і публікація повного його тексту, що сприяло б більш детальному уявленню як про бурхливі події того протистояння, так і про характер польської історіографії середини XVII століття.

Список використаних джерел та літератури

1. Żółkiewski S. *Początek i progres wojny moskiewskiej./ Wstęp i komętarz W.Sobieski.* – Wrocław, 2003. – LVI, 197 s.
2. Ossoliński J. *Pamiętnik (1595 – 1621)/opr. I.Kolasa i J.Maciszewski, pod.red. W.Czaplińskiego.* – Wrocław, 2004. – XL, 215 s.

⁴ У круглих дужках зазначено сторінки з публікації *Pamiętniki Historyczne do wyjaśnienia spraw publicznych w Polsce XVII wieku* posługujące, w dziennikach domowych Obuchowiczow i Cedrowskiego pozostałe. Wydał z rękopismu, wstępem i przypisami objaśnił Michał Baliński. – Wilno, 1859. – S. 1 – 52.

3. *Pamiętniki Historyczne do wyjaśnienia spraw publicznych w Polsce XVII wieku postępujące, w dziennikach domowych Obuchowiczow i Cedrowskiego pozostałe. Wydał z rękopismu, wstępem i przypisami objaśnił Michał Baliński. – Wilno, 1859. – S. 1-52.*
4. Przyboś A. *Obuchowicz Filip Kazimierz*// *Polski Słownik Biograficzny. – T. XXIII. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1978. – S. 474.*
5. *Tamże.*
6. *Wstęp wydawcy*// *Pamiętniki Historyczne do wyjaśnienia spraw... – S. VII – IX.*
7. *Wielka Encyklopedia Powszechna ilustrowana. – Serya II. – T. IV. – Warszawa, 1904. – S. 589-590.*
8. *Przyboś A. Obuchowicz Filip Kazimierz... – S. 475.*
9. *Wielka Encyklopedia Powszechna ilustrowana. – T. IV. – S. 589.*
10. *Pamiętniki Historyczne do wyjaśnienia spraw... – S. 65-139.*
11. *Дневник Михаила Обуховича стражника Великого Княжества Литовського, писаний в плену в Москве 1660 года. – К., 1862.*
12. *Pamiętniki Historyczne do wyjaśnienia spraw... – S. 53-64.*
13. *Dyaryusz Kazimierza Filipa Obuchowicza, wojewody Smoleńskiego i Marszałka Koła Rycerskiego*// *Pamiętniki Historyczne do wyjaśnienia spraw... – S. 20-21.*

The article analyzes Philip Obukhovych's life, who was the Polish nobleman of the first half of the XVIIth c., and his memoir creation "Diarugy" as a source for study the Ukrainian history problems of the mid- XVIIth c.

Key words: *Philip Obukhovych, the memoir literature, "Diarugy", the Ukrainian history problems of the mid- XVIIth c.*

D Y A R Y U S Z KAZIMIERZA FILIPA OBUCHOWICZA

Д І А Р І У Ш КАЗИМІРА ФІЛІПА ОБУХОВИЧА (Фрагменти)

Друкується за виданням: Pamiętniki Historyczne do wyjaśnienia spraw publicznych w Polsce XVII wieku postępujące, w dziennikach domowych Obuchowiczow i Cedrowskiego pozostałe. Wydał z rękopismu, wstępem i przypisami objaśnił Michał Baliński. – Wilno, 1859. – S. 1 – 52.

Того ж року [1630] великі неспокої козаки в Україні чинили, на шляхту нападали, мордували і зовсім по ворожому поступали, зрештою дійшло до війни з ними. Пан Консцпольський Гетьман Коронний здобував їх із табору під Перестовим (*Perestowem*) і багато сутичок із ними провів, через жовнірів, яким не платили, мусив вступити з ними в переговори і відступив із військом як таке лихо скоїлося, важко зрозуміти Суду Божого

[s. 1]

* * *

Року 1635 свавільний козак званий Сулима із 800 козаками, підступом з моря до Дніпра прокравшись, осмілився вдарити на фортецю, яку ЙМ Король Владислав на перших порогах Дніпра наказав значним коштом Речі Посполитої збудувати валами оточити для приборкання козацької сваволі, щоби на море більше човнами не ходили і Турчина не дражили. Сулима напавши на фортецю, уночі стражу перебили, потім капітана і багато людей шаблями вигубили, грошей Речіпосполитої немало забрав і цю нову фортецю у кількох місяцях розкопав. Потім за наказом ЙМ-сті Короля був оточений там же на острові Дніпровському реєстровими козаками, а коли йому не стало дров на опалення, своїми ж був виданий і припроваджений до Варшави на двохтижневий сейм, який у 1636 році проходив на початку року. Там же із кількома такими ж лотрами був страчений і на палю посажений, гідну плату за свою збродню поніс.

[s. 5]

* * *

Року 1648 тяжкі біди послав Бог за гріхи наші. Спочатку ЙМ Король Владислав IV, виїхавши із Вільно в Меречу (*Mereszu*) у травні, захворів і 20 дня у переддень Вознесіння Господнього душу Королеві Королів віддав, з невимовним жалем і осиротінням для Вітчизни нашої. Коли ж ледве тіло Королівське охолодло тут же Україна і прилегли воеводства почали проливання крові і згубу достатків своїх, велику кару Божу пізнали від козацької сваволі, які, забувши боязнь перед Богом і присягу свою, Пану Королю дану, під проводом якогось Хмельницького козака, окопавшись над Дніпром, вступили в спілку з татарами і припровадили кілька десятків тисяч поганства.

Спочатку частину війська кварцяного під Жовтими Водами розбили, потім напали на табір Коронний під Корсунем, де були обидва Гетьмани п. Потоцький каштелян Краківський і Каліновський воевода Чернігівський, польний, відступали табором з окопу під Білу Церкву. Козаки з одного, а татари з другого, із кількох боків ударивши, табір розірвали, обох гетьманів ув'язнили і до поганських рук їх і багато рицарства як презент козаки віддали. Після такого страшного погрому осміліле поганство всю праву Україну спустошило і, 200000 полону взявши, 18 червня на свої кочовиська відступило.

Та хлопська сваволя щодень поширювалася. Хмельницький став табором під Білою Церквою, послав із якимись кондиціями до ксьондза архієпискупа Гнєзненського Коронні війська і не малі були під Глинянами, але до тоді ще нічого не зробили, коли ж голови для правління не маєш, призначено трьох регіментарів.

[s. 18-19]

* * *

Зраз по Королівській смерті була скликана ксьондзом Мацеєм Любеньським архієпискупом Гнєзненським конвокація у Варшаві в липні. Вона тривала тижнів зо два, я від Новоградка був послом. А Хмельницький уже далеко свої свавольні групи через реbelieю хлопську по всій Україні розпустив, що шляхта з Волині, Києва, Брацлава, Поділля повально утікала, потужні замки через хлопську зраду захоплені, де якась шляхта повернулася ніде не могли знайти прихистку. Війська готового не було про оборону лише тепер на конвокації домовлено, жодного спротиву не чинили. Вирішено послати до нього комісарів. Але зрадник, хитро їх відволікаючи, вигравав час, очікуючи на Орду, аж і військо Коронне близько 30000, згромадившись під Львовом, до тої пекельної загрози вирушило. У той час у нас у Литві теж гультайськими групами Хмельницького вогонь запущений і так далеко поширився, що повіти Стародуб, Речиця, Пінськ, Брест та багато інших замків у Білій Русі дощенту знищено: із шляхти одні смертю полягли, інші тяжке вигнання по чужих кутках змушені були терпіти.

[s. 19-20]

* * *

Відбувся в тому ж році [1648] елекційний сейм під Варшавою, переповнений різними пригодами, суперечками незгодних. Попередила той сейм страшна і нечувана ганьба для народу Коронного сороміцька втеча із військового табору, про який вище згадували. Табір був розташований під Пилявцями, замком пана Червіньського від Костянтинова 3 милі, там же неподалік і Хмельницький табором по обох берегах річки розташувався. Упродовж трьох днів були щасливі для нас сутички, але на четвертий день, почувши про татар, які поєдналися з Хмельницьким, такий смертельний страх охопив наших, що вожді князь Домінік Заславський воевода Сандомирський, пан Остророг Коронний підчаший і пан Конєцпольський Коронний хорунжий забули рицарські заповіді, як усі розповідають, першими втекли, потім усі змішалися, а потім безпорадні хоругви почали відступати без жодного галасу; залишили вози, увесь обоз із гарматами, яких було кільканадцять, із панськими достатками дістався неприятелю. Гультайське військо, розуміючи, що зрада якась у поляків була, не атакували обоз аж до наступного дня пополудні і користувалися з багатої здобичі, якою і себе, і татар збагатили. Заохочені такою подією, почувши, що те військо наше ніде не згуртувалося, що є нечуваним серед переможених, а по різних далеких сторонах розбіглося, рушили під Львів і штурмували. Оцінивши свої сили, міщани після переговорів відкупилися і, виплативши декілька десятків тисяч і 200 поставів сукна, отримали спокій. Йшов зрадник далі аж під Замостя; і там спочатку мужньо боронилися, потім купили собі спокій. Татари і їх загони під Люблін, Казимір, Сандомир, Сокаль, а інші й до Вісли місцями дійшли, вогнем і мечем все спустошували. Лише неповних три тисячі війська з тих утікаючих затримав князь Ярема Вишневецький, воевода Руський, якого заради його відомої відваги і дієвості, що сам із невеликою групою своїх людей стримував шалену реbelieю, Річпосполита на елекції обрала вождем разом із паном Фірлеєм каштеляном Белзьким.

[s. 20-21]

* * *

Дня 24 червня [1649] ЙМ Король, засумнівавшись у мирі із зрадником Хмельницьким, рушив із Варшави на війну, ішов на Люблін, Красностав, Замостя, Сокаль назустріч неприятелю, очікуючи на підмогу з Корони, яка дуже лівно надходила і в набагато меншій кількості, ніж пан Коронний канцлер Оссолінський обцяв; бо і панських хоругв небагато прибувало, і зягатових не було, лише кілька німецьких регіментів, усі після коронації сподівалися миру з козацтвом. А тим часом, коли ЙМ Король рушив із Любіна, надійшла звістка, що Хмельницький оточив під Збарожем військо Річпосполитої, якого було з десяток тисяч. Тим більше ЙМ Король поспішив дати їм відсіч. Вийшовши з-під Білого Каменя, прийшов у поле до Збаража, де військо було оточене, коли частина війська і возів через дуже трудні

переправи, з ЙКМ прибувши, під Зборовим зупинилися. Немала частина полку ЙМ пана Казимира Сапегі підканцлера ВКЛ з хоругвами ЙМ пана Вітовського каштеляна Сандомирського, ЙМ панів Казимира і Кшиштофа Сапегів зі всім своїм табором за переправою залишилися. Несподівано татари, кіш яких за півмилі від Збаража зупинився із самим Ханом і більше ста тисячами сім орд нараховував, про що ЙМ Король жодної відомості не мав, вдарили одні на ЙМ пана підканцлера і переправи, другі – на обоз ЙМ Короля. Мужньо трималися хоругви пана підканцлера, у яких мав до тисячі людей, найнятих власним коштом, і ті всі, які в полку його були. Все ж несподіваний наступ поганства важко було стримати, були розбиті хоругви, вози стали здобиччю неприятеля, сам підканцлер завдяки чудесній Божій ласці ледве до обозу ЙМ Короля втрапив, де в таку ж бурю і жорстокий гармидер потрапив. Така велика потуга поганства наступала, що деякі бунчуки і хвосты в обоз подали; загинуло немало нашого рицарства і значних людей полковників, ротмістрів, хорунжих, ніч остаточно згубу затримала, бо, як-небудь окопавшись, давали відсіч неприятелю, як поганам, так і козакам. Наступного ранку послав ЙМ Король до Хана, дорікаючи, що на державу ЙМ Короля наступає, допомагаючи зрадникам, тій козацькій ребелії, як же той захід перемінив перебіг справи, бо Хан покійно відписав, пославшись на невідання, що ЙМ Король правителем, що козаки втягнули його супроти деяких панів; однак, довідавшись про ЙМ Короля, надалі не хоче бути не приятелем, а гостем у державі Його К[оролівської] М[илості]. Тим часом розпочали переговори із ханом щодо умов [миру], маючи виплатити йому за шість років упоминки Корони і немалу суму в сто тисяч дати Ханові, на що в заклад залишено пана Денхоффа старосту Сокальського за обложених під Збаражем 40000 татарам; і з Хмельницьким до договору дійшло, що війська 40000 козацького має бути, виписуючи підданих Королівських і шляхетських зі всієї України до тієї кількості. Чигиринське староство на булаву віддано. Митрополита не уніатського до Сенату прийняти обіцяно і до того ж багато інших дуже важких зобов'язань. Після укладення перепросив той зрадник ЙМ Короля, Хан з ордою вийшов за кордон, козаки теж на Україну до своїх хуторів пішли. ЙМ Король, мало не тиждень бувши в облозі, рушив з-під Збаража. Наші литовські війська з дозволу ЙМ Короля вийшли з поля; засвітився жаданий, дай Боже, довговічний мир.

[s. 28-30]

* * *

Великих послів від Ради Сенату до ЙМ Царя Московського призначив ЙМ Король: пана Станіслава Вітовського каштеляна Сандомирського з Корони і мене від Великого Князівства Литовського секретарем легатії даний нам ЙМ Пан Кшиштоф Обриньський декретовий писар ВКЛ. Бога триєдиного недостойний прошу, щоби для хвали імені його і для нашої Вітчизни ґрунтового миру дав можливість щасливо відбутися те посольство.

Року 1651 в березні прибули ми до Москви, до кордону на санях, а потім на возах у саме бездоріжжя. Святу Велику ніч провели у Вязьмі, до столиці прибули 17 квітня із військом великим і стрійним кінним та пішим на тисячу людей, увечері стали в Китайгороді, на посольському дворі. Через кілька днів, привітавши ЙМ Царя Олексія Миколайовича розпочали переговори з уповноваженими князем Одоєвським, двома Пушкіними, дяком думним Волошаніновим і меншим дяком Алмазом. Ці п'ятеро були з думних бояр, великі люди. Великі переговори про об'єднання сил і військ двох народів проти кримських козаків. Ми показали листи від ЙМ Хана Татарського у яких він пропонував ЙМ Королю виступити війною на Москву. Були то переговори не короткого часу, особливо з респекту військового щастя ЙМ Короля під Берестечком проти Хана і козаків. Укладена угода про Крим із Москвою та інші статті під певними кондиціями, які з часом матимуть результат, як Бог дасть, якщо той народ щиро дотримає з нами вічного миру.

Потім ми вирушили із столиці в середині червня, зупинилися в Смоленську перед св-м Яном; ширше про те описано в діаріюші того посольства.

Тим часом Хмельницький весною віроломно порушив присягу, дану Богу і Його Корол [івській] М[илості], з'єднався з ордами, де перебував і сам Хан. 300000 війська були при обох і став під Берестечком, куди вже підійшов ЙМ Король із великим військом найманих жовнірів і посполитого рушення, зібраного майже з усієї Корони. Відбувалися часті сутички з татарами і козаками, з ласки Божої щасливо для Королівської сторони. Потім дійшло до загальної битви, спочатку з ордами, а потім із козаками, бо Хан спочатку наказав своїм битися і сороміцьки програв. Утікаючи, аж у Криму бахмати свої розсідлав. Козаки, теж багато трупів у полі залишивши, випурхнули із свого табору. ЙМ Король проявив до них державну милість, що їх дощенту губити не наказував, таку славу і ранішими віками не чувану перемогу отримавши з ласки Божої, і причиною тому Найясніша Панна, чудотворний образ якої мав при собі із Хелма, взятий із монастиря отців Базиліан уніатів. ЙМ Король розпустив посполите рушення, сам поїхав до Варшави, а найманих жовнірів із Коронними Гетьманами послав за козаками, аби не допустити їх згуртування і шаблею решту війни, якщо не опам'ятаються, закінчити. Коли ж під Білою Церквою побачили силу наших, бо ж військо Литовське, послане на підмогу Коронному, раніше під Білу Церкву прийшло і багатьма попередніми перемогами пострах ребелії чинило. Хмельницький вдався до переговорів і просив миру, випросивши двадцять тисяч війська Запорізького під регімент для себе й інші кондиції уклавши, вірність і послушенство зі старшиною своєю присягою підтвердив.

[s. 32-34]

* * *

Сейм двохтижневий, на якому прийнята умова 50000 війська в Короні і 15000 у Литві...

Прийнята умова в Короні війська 50000 і в Литві 15000, подимного у Литві п'ятнадцять. Заведені такі повинності з приводу нещасної поразки війська Коронного під орудою пана Каліновського воєводи Чернігівського і польного Гетьмана, який під Батогом заклавши обоз, орди татарські і козацьке військо хотів розгромити. Не слухав доброї поради, щоби в зручнішому місці зупинитись і почекаати на військо, за Дніпром яке було Битву дав у поганому місці і з малою кількістю наших, загинув сам і з ним ротмістри й полковники

[s.39]

* * *

Молдавському Господареві послав ЙМ Король зі свого війська кілька тисяч на допомогу із паном полковником Кондратом (*Kondradem*), сподіваючись, що, здобувши Сучаву, усі війська мали б прийти нам на допомогу проти козаків. Облога Сучави тривала до перших днів жовтневих, козаки, зморені голодом здалися на милість ЙМ Короля і присяглися із Хмельницьким не з'єднуватись, були відпущені і пішли на Україну. За чутками, вони залишалися у своїх домах і не брали участі в реbelie. Уже були заморозки, трави біля Кам'янця не стало. Король рушив із військом до Бара, а звідти – в Брацлавський край, бажаючи випередити неприятеля і розмістити військо на зиму у багатій на живність місцині. Але за два переходи від Кам'янця дано знати, що Хан із великою силою з'єднався з ордами і йде до ЙМ Короля, прийшлося назад вернутися мимо Кам'янця аж під Жванець. Там над Дністром (у *тексті очевидно помилково Dnienpriet – перекладач*), маючи за рікою Волоську землю і фортецю Хотин, заклали табір в укріпленому місці, де й угорці були в розпорядженні ЙМ Короля і поживи військо здобуло Хмельницький, з'єднавшись із Ханом, довго стояв під Баром, татарські загоони чинили великі спустошення на Волині, Поліссі, під Пінськом і Брестом. Не вдалося потім помірятися силами із неприятелем, правда, останні Річпосполита згуртувала сили, які все літо й осінь нічого не зробили, лише на виправу з поганством і Козаками під Жванцем стали, близько трьох місяців потратили. Але перед Божим Різдом прислав Хан, запрошуючи до переговорів, які проведено за дві милі від Жванця під Кам'янцем. Самі лише татари з панами і сенаторами, делегованими від ЙМ Короля вели переговори. Хмельницький не озивався і нічого не просив. Славний уклали мир. Хан обіцяв бути вірним ЙМ Королеві і Річпосполитій та готовим до всяких подій, і якби козаки були непослушні Пану, допомагали б їх бити; – наші зобов'язувалися віддати йому упоминки..

Потім орда пішла в Крим, а Хмельницький лише із десятима тисячами козаків на Україну. Король щасливо на Львів, до Варшави повернувся в канун трьох Королів. Залишилася ще Ногайська орда на Волині, за наказом ЙМ Короля пішов її громити ЙМ пан Ян Сапега – писар польний Литовський – із невеликим полком. Спочатку вдало громив поганців, ясир відбирав, але необережно вночі із півтора тисячами людей напав на татарський кіш, був розгромлений і сам ув'язнений із братом ЙМ паном Кшиштофом Сапегою.

[s. 42-43]

* * *

Відправлений ЙМ Королем з-під Кам'янця останнього вересня їхав із ЙМ паном підкоморієм Мозирським, братом моїм, якого ЙМ Король послав під Сучаву з полком драгунів під командуванням пана Генріка Денхоффа на допомогу Волоському Господареві. При ньому наші штурмували Сучаву, але не зовсім удало, бо козаки мужньо боронилися з немалою шкодою для наших.

Року 1654 р скликав ЙМ Король шеститижневий сейм, який відбудеться у Варшаві 11 лютого, і дай Боже, щоб щасливо завершився, зрадник Хмельницький втягнув до себе царя Московського Олексія Михайловича, який, прийнявши його як підданого, отримав Київ, Чернігів і багато українних замків. Через що маємо від творця нашого неспокою нові біди, чекаємо помилування Божого, очікуємо на дальші наслідки, поки ж іще з військом своїм Москаль не розпочав. Прислав минулого року великих послів до ЙМ Короля до Львова, вимагаючи суворого покарання тих, хто за його титул були осуджені як уже вище згадував, але і зараз їм роз'яснено, що Річпосполита судила ту справу відповідно до того права, якого дотримувється здавна і на якому Польські Королі присягають. Згадували Хмельницького, щоби Король відновив Зборівський пакт і не чинив наступу на Руську віру. На що відповіли, що Хмельницький Зборівські пакти двічі кривоприсяжництвом порушив, що сам церкви грабує, ксьондзів вбиває, татарам продає і давно вже сам є безбожним бусурманом. Здавалося, були переконані ясними про того зрадника доказами. Обіцяли, що ЙМ Цар відтоді матиме його за зрадника і допоможе ЙМ Королю розбити його, утвердили присягою посла і те, що про війну не помишляють, але інакше було вчинено.

Кінець Діаріуша Казимира Філіпа Обуховича.

[s. 46.]